

Kenen Mustameri?

Antero Inkari &
Tapio Saarela

Runouden harrastajat muistavat Saarikosken säkeet kreikkalaisten rakentamasta Histrian kaupungista, jonka Tonavan muta peitti alleen. Historia oli nykyisen Romanian alueella 700-luvulta eKr. ja säilyi läpi Rooman imperiumin ajan aina Bysantin kaudelle asti. Itä-Rooman kukistuttua Mustameri oli Osmanien kiistattomassa hallinnassa Pietari Suuren laivastoharrastukseen asti, eikä lähettilään kuljettaminen Konstantinopoliin Krepost-sotalaivalla vuonna 1699 vielä tehnyt Venäjältä Mustanmeren valtaa. Tätä hetkeä piti odottaa vuoden 1774 sopimukseen, joka myös avasi Bosporin ja Dardanellien salmet Venäjän laivoille. Osmanien imperiumin heiketessä ”Euroopan sairaaksi mieheksi” Iso-Britannia ja Ranska tulivat Krimin sodassa pysäyttämään Venäjän liialliseksi katsottua etenemistä, jota rajoitettiin myös 1877–78 sodan jälkeen suomalaistenkin käytyä Konstantinopolin porteilla.

Ensimmäisen maailmansodan jälkikouristuksessa imperiumit hajosivat, Osmanivaltakunnan tilalle tuli Turkin kansallisvaltio ja Venäjän paikan otti yli 70 vuodeksi Neuvostoliitto. Traagiset kansansiirrot ja Turkin toimet armenialaisia kohtaan vaikeuttavat edelleen keskinäistä yhteistyötä alueella. Sodanjälkeiseltä ajalta on peräisin Lausannen sopimus, jonka korjattu

versio, Montreux’in sopimus vuodelta 1936, yhä säätelee liikennettä Bosporin ja Dardanellien salmien läpi. Tämä takaa kauppalaivojen vapaan rauhanaikaisen kulun sekä Turkin täyden suvereniteetin ja asettaa rajoituksia sota-alueiden liikkumiselle. Rannikkovaltioita oli tässä vaiheessa neljä, eikä yhteistyöstä juuri voi puhua. Kolmen rannikkovaltion, Bulgarian, Turkin ja Romanian, yhteinen päämäärä oli Neuvostoliiton etenemisen torjuminen.

Keski- ja Itä-Euroopan maissa erästä Mustanmeren kaupunkia on vihattu yli muiden, ei kaupungin itsensä, vaan siellä 1945 solmitun Jaltan sopimuksen vuoksi. Sopimuksen sementöimää Euroopan jakoa purettiin viimeisiltä osiltaan vuoteen 2007 asti, jolloin Bulgaria ja Romania liittyivät Euroopan unioniin. Tämä kylmän sodan rauhanprosessi on siis vääjäämättä tuonut EU:n Mustallemerelle ja Mustanmeren kokousagendalle. Kylmän sodan aikana alueella vallitsi strateginen tasapaino Turkin varhaisen Nato-jäsenyyden myötä; muu rantaviiva sinänsä selkeässä tilanteessa olikin sitten Varsovan liittoa.

Kylmä sota päättyi imperiumin, Neuvostoliiton ja Varsovan liiton, hajoamiseen. Käymistila Mustallamerellä jatkuu ja jäätyneet konfliktit eivät näytä sulavan rauhanomaisesti, kuten Etelä-Ossetian ja Abhasian tapaukset osoittavat. Venäjä ja Ukraina kiistelevät Sevastopolin laivastotukikohdasta Krimillä. Romania ja Ukraina ovat vuosikausia riidelleet Mustanmeren mannerjalustan rajaamisesta. Tunnustettuja rannikkovaltioita on Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen kuusi:

Bulgaria, Georgia, Romania, Turkki, Ukraina ja Venäjä. Aiemmat Varsovan liiton jäsenet Bulgaria ja Romania ehdottivat Turkin seuraan Nato-jäseniksi 2004 ja EU:n jäseniksi vuoden 2007 alussa. Turkki on jäsenyysneuvottelujensa alkuvaiheissa, ja Ukrainaan, Moldovaan, Georgiaan, Armeniaan ja Azerbaidžaniin sovelletaan EU:n naapuruuspolitiikkaa toimintaohjelmineen. Unionin voi jo sanoa olevan maakohtaisesti hyvinkin operatiivinen Mustanmeren alueella. Yhdysvallat puolestaan on lisännyt läsnäoloaan alueella Bulgariaan ja Romaniaan viime vuosina perustettujen tukikohtien kautta.

Alueellisen yhteistyön osalta Turkki otti aloitteen vuonna 1992 ja pyrki täyttämään syntyneitä tyhjiöitä kutsumalla koolle yhdentoista maan – Albania, Armenia, Azerbaidžan, Bulgaria, Georgia, Kreikka, Moldova, Romania, Turkki, Ukraina ja Venäjä – huippukokouksen käynnistämään Mustanmeren talousyhteistyötä. Näin syntyi Mustanmeren taloudellisen yhteistyön neuvosto eli BSEC. BSEC on sittemmin korotettu kansainväliseksi järjestöksi ja saanut myös pysyvän sihteeristön Istanbuliin. Serbia-Montenegro liittyi jäseneksi 2004, ja tarkkailijoina ovat muun muassa Yhdysvallat, Saksa, Ranska, Italia ja Israel. BSEC:n agenda on vaikuttava energiasta ja maataloudesta rikostentorjuntaan ja ympäristökysymyksiin asti, mutta konkreettiset tulokset ovat jääneet laihahkoiksi eikä yhteistyöhön ole tahtonut löytyä dynamiikkaa. Tilannetta kuvastaa Romanian puolivuotisen BSEC-puheenjohtajuuden Bukarestissa huhtikuussa 2006 päättänyt kokous, jossa Romanian presidentti Traian Băsescu vaati järjestön muuttamista ”nykyisestä keskustelufoorumista pragmaattiseksi yhteistyöelimeksi”.

Vuonna 2006 Romania mainosti voimallisesti omaa aloitettaan, valtionpäämiestasolla pidettävää Mustanmeren Foorumia. Siitä toivottiin laaja-alaisempaa, myös turvallisuuskysymyksiä käsittelevää ”epäinstitutionaalista” alueellisen yhteistyön sateenvarjoelintä. Foorumi pidettiin kesäkuussa 2006 Bukarestissa. Moskovasta ei kuitenkaan saapunut Foorumiin osanottajaa, vaan ainoastaan Venäjän Bukarestin-lähettiläs

oli läsnä tarkkailijana. Kun myös toinen alueellinen suurvalta Turkki osallistui matalahkolla tasolla, voidaan Romanian aloitteen alkua pitää rimalanalituksena. Romanian presidentti Băsescu, siviiliammattiltaan merikapteeni, on tähdentänyt Mustamerta yhtenä maan ulkopolitiikan prioriteeteista. Sekä Bukarestissa että Constanțassa onkin järjestetty vuodesta 2005 alkaen lukuisia kokouksia ja seminaareja Mustameri-teemasta. Sponsorina on usein ollut Yhdysvaltojen lähetystö. Romanian entinen ulkoministeri nykyinen Sosiaalidemokraattisen puolueen puheenjohtaja ja senaatin puheenjohtaja Mircea Geoană kritisoi Bukarestin EU-lähettiläille maan nykyjohdon Mustameri-aktiivisuutta yli-innokkaaksi ja muistutti, ettei Romania ole Mustanmeren mahtina ykkössijalla vaan vasta neljäntenä. Vaikka Foorumista ei tullutkaan pysyvää yhteistyöelintä, presidentti Băsescu voi olla tyytyväinen siihen, että Mustanmeren alueen yhteistyökysymykset alkoivat saada yhä enemmän huomiota eri kansainvälisillä foorumeilla.

Kun Turkin lähettiläs oli vuoden 2006 alkupuolella kutsuttu puhujaksi erääseen Bukarestin Mustameri-seminaariin, pääsi tämä kiittämään isäntiä siitä, että nämä olivat havainneet Turkin olevan rantavaltio ja muistuttamaan maansa aloitteista, jotka kattavat BSEC:n ohella myös laivastoyhteistyön. Turkin aloitteesta käynnistettiin vuoden 2001 alkupuoliskolla *Blackseafor*, jossa ovat mukana kaikki kuusi rantavaltiota. Tehtäviin kuuluvat esimerkiksi pelastustoimet, miinantorjunta ja ympäristönsuojelu. Niin ikään Turkin toimesta käynnistettiin operaatio *Black Sea Harmony* vuonna 2004 identtiseksi Välimeren terrorismintorjuntaoperaatiolle *Active Endeavourille*. Turkki yhdessä Venäjän kanssa vastusti Nato-johtoisen *Active Endeavourin* ulottamista Mustallemerelle, koska ne eivät halunneet suvereniteettinsa kyseenalaistuvan tai vanhojen strategisten asemiensa muuttuvan alueella.

Lyhytkin vilkaisu kaasu- ja öljyputkia esittävään karttaan osoittaa Mustanmeren ja sen rantavaltioiden keskeisen aseman energiareittinä sekä Venäjältä että Kaspian suuralueelta Euroop-

paan. Venäjän Novorossijskista laivataan öljyä Tonavan suulle Constanțaan sekä Bulgarian satamaan Burgasiin. *Blue Stream* -kaasuputki Venäjältä Mustanmeren ali Turkkiin otettiin käyttöön vuonna 2003. Venäjän kiertävä Baku-Tbilisi-Ceyhan -öljyputki on vihitty käyttöön keväällä 2006. Turkin kautta suunnitellaan vaihtoehdoksi Venäjältä tuleville kaasuputkille Nabucco-putkea, jonka on tarkoitus kuljettaa maakaasua Azerbaidžanista Keski-Eurooppaan, Itävaltaan asti. Mustanmeren ali taas suunnitellaan *South Stream* -putkea Venäjältä Bulgarian kautta Kreikkaan, Italiaan ja Balkanille. Kun Turkin välittömässä naapurustossa ovat vielä Lähi-idän öljyvarat, lienee syytä uskoa turkki-laista kolumnistia, joka pitää uhkauksia Turkin EU-jäsenyysneuvottelujen jarruttamisesta merkityksettömänä polemiikkina.

Energiakysymysten ohella Euroopan unionia kiinnostavat erityisesti alueen turvallisuuskysymykset. EU on pyrkinyt lisäämään yhteistyötään Mustanmeren alueen kanssa esimerkiksi osana Euroopan naapuruuspolitiikkaa (ENP). Mustanmeren yhteistyön kehittäminen toi EU:n agendalle uuden alueellisen yhteistyön, jonka kohteena on EU:n itäinen naapurusto. Komissio

esitteli keväällä 2007 Mustanmeren synergia-aloitteen (*Black Sea Synenergy*). Sen tavoitteena on yhteistyön lisääminen alueen valtioiden rajat ylittävissä kysymyksissä kuten energia, ympäristö, liikenne, telekommunikaatio, rajahallinto, demokratia ja ihmisoikeudet. Myös Turkki on mukana Mustanmeren synergia-aloitteessa.

Lähtökohtana on olemassa olevien institutionaalisten rakenteiden hyödyntäminen, esimerkiksi Mustanmeren taloudellisen yhteistyön neuvosto.

Siis kenen Mustanmerestä puhutaan vuonna 2009? Varmasti kaikkien kuuden rantavaltion merestä ja myös BSEC:n jäsenvaltioiden merestä. BSEC pitää sisällään Krimin ja Transnistrian konfliktit. Jää nähtäväksi, kuinka pitkälle Venäjä aikoo niiden ratkaisemisessa edetä. Georgian tapahtumien myötä Euroopan unioni on vahvistamassa asemiaan jäsenmaidensa Bulgarian ja Romanian, Turkin jäsenyysneuvottelujen, Mustanmeren synergia-aloitteen, EU:n naapuruuspolitiikan, kehitteillä olevan itäisen kumppanuuden ja EU-Venäjä-yhteistyön kautta koko alueella. Jatkossa ei haluta tehdä samoja virheitä kuin tehtiin Georgiassa.